

Kovács Máté a magyar könyvtárügy fejlesztésének egyik meghatározó alakja

Bevezetés

Kovács Máté születésének 100. évfordulója alkalmából a tudós professzor nagyhatású alakjának, pályájának ismertetése mindenképpen fontos, hiszen a XX. század '90-es éveiben megindult és azóta folyamatos, a könyvtárügyet érintő változásokban személyiségének hatása, gondolatainak továbbélése kimutatható, kora könyvtárügyi helyzete párhuzamba állítható jelenünkkel.

A könyvtárügy szabályozása jelentős változáson ment keresztül, megtörtént az új típusú könyvtárosképzés elméleti és gyakorlati tananyagának rögzítése, kredit alapúvá tétele, a könyvtáros szakma felértékelődése, a tudós könyvtáros szerepének megerősítése, az informatikai kihívások mellett a könyv és az olvasás fennmaradásának igénye, a felhasználóképzés, az információáramlás hatékony megteremtése, ezek mindegyike ma is aktuális feladatot jelöl ki a könyvtárügyet, könyvtárat, könyvtárosképzést vezetőik és a könyvtárosok számára egyaránt. Az adott kor politikai, gazdasági, technikai, kulturális helyzetét figyelembevéve, a könyvtárak szerepének felismerése során ugyanilyen igényeket fogalmazott és valósított meg Kovács Máté, akinek a könyvtárügyért kifejtett, áldozatos tevékenységének megisméréséhez szükséges az akkori könyvtári rendszer ismerete is.

A könyvtárügy helyzete 1949–1960 között

A második világháború nagy károkat okozott a könyvtárak életében. Falusi népkönyvtárak, olvasóköri és iskolai könyvtárak szóródtak szét, tűntek el tömegesen és nyomtalanul. Jelentős veszteség érte a tudományos és szakkönyvtárakat is. A könyvtárak helyreállítása a háború befejeződése után elkezdődött. A fejlődés 1945–1948 között viszonylag lassú volt. 1949–1951 között az anyagi és szellemi javakat a korszerű, gyökeres könyvtár-politikai reformok kidolgozására és megvalósítására is fordították. A megindult fejlődés 1954–1956 között politikai és gazdasági okok miatt lelassult, a forradalom utáni válság a könyvtárügyet is mélyen érintette.

Mégis milyen eredményeket lehetett, kellett elérni ebben az időszakban?

Szükségessé vált a könyvtárügy egységének megteremtése miatt:

- a közművelődési, tudományos és szakkönyvtári ellátás hálózatának kialakítása,
- az állami irányítás, főfelügyelet, szakfelügyelet megszervezése,

- a szakmai szervezet, igazgatás, ezen belül kiemelten az Országos Könyvtárügyi Tanács vezető szerepének megerősítése,
- a könyvtárosképzés és továbbképzés megszilárdítása, fejlesztése,
- a könyvtárak tudományos szolgáltatásainak előmozdítása, serkentése,
- a könyvtártudományi kutatómunka végzése, valamint szakmai publikációk készítése is.

Mindezeket az 1952-es minisztertanácsi határozat¹, az 1956-os törvényerejű rendelet² és ennek végrehajtásáról szóló minisztertanácsi határozat³ alapján lehetett megvalósítani. E szabályozások során létrejött a magyar könyvtárak egységes, korszerű rendszere.

Legjelentősebb fejlődés a különböző könyvtártípusok esetében volt tapasztalható. A területi könyvtárakra vonatkozóan az 1952-es minisztertanácsi határozat szabta meg a szervezeti kereteket és a működési feltételeket. Létrejöttek a megyei és járási könyvtárak, kialakult a megyék területén lévő tanácsi könyvtárak egységes hálózata. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár új fiókjainak nagy részét a főváros külső, munkások lakta kerületeiben létesítette. A szakszervezeti könyvtárak a munkahelyeken gondoskodtak a dolgozók és családtagjaik olvasmányszükségleteiről. Megkezdődött a sok kis könyvtár hálózatba szervezése, a megyeszékhelyeken pedig olyan területi központot szerveztek, amely a megyében működő szakszervezeti könyvtárak irányítását végezte, és módszertani segítséget is nyújtott.

Az iskolai könyvtárak fejlődése nagyon lassan kezdődött el, fejlesztésük az Országos Pedagógiai Könyvtár irányításával történt. Feladatuk a rendszeres olvasás elsajátíttatása volt.

További két típus volt még: a tudományos és a szakkönyvtár. Minden nagyobb tudományágnak volt saját könyvtára, illetve könyvtári hálózata, a gyűjtőkörök elhatárolódtak. Feladatuk a tudományos kutatás, szakemberképzés, továbbképzés feltételeinek biztosítása volt.⁴

A nemzeti könyvtár – az Országos Széchényi Könyvtár – könyvtári rendszerben betöltött szerepét jelentős mértékben kiszélesítették az említett jogszabályok. Nemzetközi kiadványcserét, könyvtárközi kölcsönzést, köteles példányok gyűjtését, nemzeti bibliográfia készítését, a fölös példányok gyűjtését, újra elosztását és számos más szakmai feladatot jelöltek ki még számára, amelyek által az új magyar könyvtári rendszer fontos központjává lett.⁵

Mit tett Kovács Máté a könyvtárügy fejlesztéséért ebben a korban?

A Debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatójaként (1949–1956)

A második világháborút követő időkben a Debreceni Egyetemi Könyvtár legfontosabb teendőjének a háborús károk felmérését, a lehetőség szerinti helyreállítást, az állagmegóvást, kisebb részben a katalogizáló és olvasószolgálati tevékenységet tekintette. Könyvtári költségvetés nem volt, az egyetemi beiratkozási díjakból befolyt összeg is kevés volt a könyvtár hatékony működtetéséhez.

Az Egyetemi Könyvtári Bizottság mindenképpen szakmailag felkészült személyt keresett a könyvtár vezetésére. Kovács Máté ekkor államtitkár volt a Kultuszminisztériumban a Nemzeti Parasztpárt képviselőjeként. A háborút követő politikai

helyzet következtében szóba került Kovács Máté kinevezése, aki végül 1949 áprilisában került a Debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatói székébe, itt e tisztséget 1956-ig töltötte be. Az intézmény az ő keze nyomán fejlődött az egyetemi oktatást és a tudományos kutatást szolgáló korszerű egyetemi könyvtárrá. Az ötvenes évek első felében az ország más településein és a fővárosban működő nagy könyvtárak vezetői gyakran felkeresték őt tapasztalatszerzés céljából. Kinevezését követően legfontosabb feladatának azt tartotta, hogy megfelelő számú és képzettségű szakember dolgozzon a könyvtárban. Közben folytatódott a már korábban megkezdett szakkatalógus szerkesztése, valamint a feldolgozatlan állomány katalogizálása. Megtervezték a tanszéki könyvtárak állományának feldolgozását, a beszerzések folyamatát, a teljes gyűjtemény több szempontú felülvizsgálatát, a könyvtártechnikai eszközök beszerzését. 1950-ben jelentést készítettek a minisztérium számára a Debreceni Egyetemi Könyvtár építési és felszerelési hiányosságairól. Ennek hatására átalakították a raktárszintet, raktári liftet szereltek be, könyvkölcsönzőt építettek ki, az olvasótermet bebútorozták, könyvhordó kocsikat, könyvkötészeti eszközöket szereztek be. Emellett az olvasókat folyamatosan tájékoztatták arról, hogy a könyvtár milyen szolgáltatásokat tud számukra nyújtani. Kovács Máté gondoskodott a könyvtárosok szakmai felkészültségéről is, hiszen előadásokat, szaktanfolyamokat szervezett az egyetemi könyvtárosok, tanszéki könyvtárosok és más intézmények könyvtárosai számára.

A Debreceni Egyetemi Könyvtár rangjának emelkedéséhez hozzájárult az is, hogy folyamatosan elismert szakemberekkel nőtt a dolgozók létszáma, pl. Kónya Károly könyvkötő mester teljes műhelyfelszereléssel állt a könyvtár szolgálatába: többek között Péterffy László. Hankiss János is itt kapott állást. Továbbá a könyvtár munkájának elismerését jelentette, hogy Kovács Máté megbízást kapott számos értékes gyűjtemény átvételére a tiszántúli régió területén.

A második köteleespéldánysort is ide irányították, így az Országos Széchényi Könyvtár mellett második teljes körű köteleespéldány-gyűjtőhellyé emelte az intézményt, amely ezzel második nemzeti könyvtárrá vált.

Kovács Máté vezetése alatt a kutatómunka is hangsúlyosabbá vált mind az egyetemi oktatók, mind a könyvtárban dolgozó könyvtárosok számára. A tudományos kutatásokkal is foglalkozó könyvtárosok munkái egy évkönyvben – *A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve* címmel – 1953-tól jelentek meg.

Kovács Máté munkája eredményeképpen előtérbe került a könyvtárak közötti együttműködés kérdése, továbbá a közművelődési könyvtárak támogatása. A hazai könyvtári hálózat funkcióinak elméleti megalapozásában, a központi nyilvántartások megszervezésében, a könyvtárak cserekapcsolatainak, a könyvtárközi kölcsönzés rendszerének kibővítésében is jelentős szerepe volt. Élő kapcsolat alakult ki Debrecen más könyvtáraival és az ország más egyetemi, felsőoktatási könyvtáraival is.⁶

Az *Egyetem és könyvtár együttműködése Debrecenben* című írásában⁷ beszámolt arról, miszerint az egyetem a könyvtár működéséhez megfelelő könyvtári környezetet biztosított, és az oktatók segítettek a számukra is fontos külföldi szakirodalom kiválasztásában. Az egyetem rektorának javaslatára megkezdődött az egyetemi tudományos dolgozók műveinek könyvtári különgyűjteménybe való összegyűjtése is. A könyvtár a szakirodalmi ellátást is biztosította. Az egyetemisé-

tákat már elsőéves korukban megismertették a könyvtárral, a könyvtár minél szélesebb körben történő használatának érdekében. A kutatás hatékonnyá válása érdekében folyóirat- és kutatószobát nyitottak. Külön hangsúly helyeződött a könyvtárosok képzésére, ezért alapfokú könyvtári szaktanfolyamokat tartottak az intézeti könyvtárak kezelői számára. A katalogizálás terén érdemes megemlíteni a Tiszántúli Tájékoztató Katalógus építését, amely a Tiszántúllal kapcsolatos teljes szakirodalmat gyűjtötte össze oly módon, hogy az önálló műveken kívül tartalmazta a folyóiratokban és hírlapokban megjelenő cikkeket is.

*További, a könyvtárügyért folytatott szakmai tevékenysége
ebben az időszakban*

Az Országos Könyvtárügyi Tanács (OKT), (1962-től Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács, OKDT) tagjaként, majd 1958-tól elnökeként a könyvtárügy minden napi problémájából részt vállalt, mindeközben tagja volt az Egyetemi Tanácsnak is.

1952-ben az I. Könyvtáros Konferencia alkalmával javasolták, hogy legyen egy általános Könyvtárügyi Tanács a Népművelési Minisztérium mellett, amely azután 1953-ban jött létre. A tanács két fontos tevékenységet végzett. Egyrészt tanácsokkal látta el a Népművelési Minisztériumot a könyvtárakkal kapcsolatos kérdésekben, másrészt a főfelügyeleti rendszerhez tartozó könyvtárak problémáiról tárgyalt. Országos könyvtárügyi koordináló szerepet látott el, részt vett az országos könyvtárügyre vonatkozó elvi határozatok megfogalmazásában. Így az egységes magyar könyvtárügy fő szakmai, társadalmi szervezetévé vált.⁸

1952-ben, látva Kovács Máté szervezőkészségét, felkészültségét, eredményeit, felkérték a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának igazgatására is. Ezt a feladatot 1954-ig látta el. Kialakította a könyvtár új szervezeti struktúráját, új osztályokat hozott létre (bibliográfiai, tájékoztatási, hálózati osztály). E könyvtárat munkája során az ország legfelsőbb szintű tudományos és tudományszervező intézményének a tevékenységét segítő, az akadémiai kutatóintézetek könyvtárait módszertanilag irányító szervvé alakította.

1954–1957 között a *Magyar Enciklopédia* főszerkesztője volt, megteremtette az Akadémiai Kiadónál a magyar lexikonkiadás alapjait is. Kovács Máté a Magyar Enciklopédia főszerkesztőjeként a könyvtártudományi szakterület kidolgozására Csúry Istvánt és Fülöp Gézárt kérte fel.

Tanulmányaiban a könyvtárak művelődéspolitikai jelentőségéről írt, vizsgálta egy olyan hatékonyan működő könyvtári rendszer kialakításának feltételeit, feladatkeretét, amely mindenkor a tudomány, az oktatás, a közművelődés és a gyakorlati élet szolgáloja.

1953-ban *A magyar könyvtárügy országos szervezetének időszerű kérdései* című munkájában⁹ arra tett javaslatot, hogy az ország könyvtárügyének hatékonnyá tételéhez mindenképpen célszerű törvényi kereteket kialakítani. 1955-ben felkérést kapott a könyvtári törvény kidolgozásával foglalkozó, neves könyvtári és jogi szakemberekből álló előkészítő bizottság munkájának az irányítására. A törvénytervezet nyersanyagát a Debreceni Egyetemi Könyvtár általa vezetett munkaközössége fogalmazta meg. E törvényről, annak céljáról írt Kovács Máté *A magyar könyvtári törvény alapelvei, célkitűzései és művelődéspolitikai jelentősége* című dolgozatában.¹⁰

Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács elnökeként különösen fontosnak tartotta a vidéki közművelődési könyvtárak fejlesztését. Irányt mutató kutatáspolitikai tanulmányaival és az országos könyvtártudományi kutatási terv kidolgozásával a hagyományos történeti kutatások mellett a könyvtárügy és könyvtári munka aktuális feladatainak elméleti vizsgálatára ösztönzött, oly módon, hogy erre saját kutatómunkájával adott példát. Könyvtártudományi pályázatok keretében ösztönözleg hatott kutatási munkák elvégzésére, és azok eredményeinek publikálását az OKDT *Könyvtártudományi Tanulmányok* című kiadványában tette lehetővé, amely 1968-ban jelent meg először.

Kovács Máté 1956-ban lett az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Könyvtártudományi Tanszékének vezetője. Tevékenysége idején a tanszék képzési rendszerét jelentősen megújította, ennek részletes ismertetésére a későbbiekben kitérek.

„*Amit Szabó Ervin a – 20. század első két évtizedének lehetőségei között – Budapest, azaz a fővárosi könyvtárügy vonatkozásában kezdeményezett, azt tette, folytatta Kovács Máté, kiszélesítve a könyvtárszervezési elméleti és gyakorlati tevékenységet az ország egész könyvtárügyére és minden könyvtártípusára*” – összegzi Fülöp Géza Kovács Máté munkásságát.¹¹

Kovács Máté könyvtárelméleti koncepciója

A könyvtártudomány fogalmának értelmezése a XVIII–XIX. századtól napjainkig kétféle módon történik. Az egyik Martin Schrettinger nevéhez, a bajor udvari könyvtárkönyvtárosához kötődik. Ő a *Versuch eines vollstandigen Lehrbuches der Bibliothek Wissenschaft* című kézikönyvében először említi a könyvtártudomány kifejezést, amelyen a könyvtári szervező és feldolgozó tevékenységet, azaz a könyvtártant helyezi a könyvtártudomány tárgyává. A másik nézet Michael Denis nevéhez fűződik, aki a bécsi udvar könyvtárosa volt. Szerinte a könyvtáros feladata a könyvtártörténeti, könyvismereti, bibliográfiai ismeretek elsajátítása. A két nézet abban különbözik, hogy míg Schrettinger a könyv útját a könyvtárban, Denis a társadalmon kívül vizsgálta. E két felfogás élt együtt a XIX. században.

A XIX–XX. században a nyomdatechnikai fejlődés következtében óriási könyv- és sajtótermelés bontakozott ki, a könyv- és könyvtárhasználók, az olvasóközönség száma megnövekedett. Ezzel együtt a könyvtárak száma is nőtt, és különböző típusai alakultak ki. A XX. századra a könyvtártudomány két egyenrangú fő alkotóeleme a könyvtörténet és a könyvtártani ismeretek lett.

Kétféle koncepció élt tovább a könyvtártudomány értelmezésében, az egyik a könyvtárra mint intézményre korlátozódott, a másik a könyv és annak társadalmi hatását vizsgálta: alakja, anyaga, előállítás, terjesztése, számbavétele és az a társadalmi hatás, amelyet az a könyvtáron keresztül fejt ki. Ez utóbbi elmélet lett a bibliológia, amely magába foglalja a szűkebb körű könyvtártudományt is.

Kovács Máté önálló könyvtárelméleti nézeteit a Könyvtártudományi és Módszertani Központ 1960. június 13–14-én *A könyvtártudományi kutatás kérdéseiről* címmel rendezett ankétján ismertette, majd nyomtatásban is megjelent *A könyvtártudomány a szocialista tudománypolitikában* címmel.¹² Modern szociológiai és rendszerelméleti alapon, továbbá kommunikációelméleti szempontok szerint vizsgálta az írásos-nyomtatásos közlésmóddal, az írással és az olvasással, a könyvvel és a könyvtárral összefüggő társadalmi folyamatokat, e folyamatok intézményeit és

eredményeit olyan szemszögből, hogy az írás, a könyv és a könyvtári kultúra hogyan tölti be ezeken keresztül társadalmilag meghatározott funkcióját a különböző társadalmi tevékenységi területeken, hogyan juttatja el különböző területekre – tudomány, kutatás, művelődés, oktatás, nevelés stb. – a szükséges információkat, ismereteket.

Kovács Máté a különböző kommunikációs rendszerek közül az írásos-nyomatásos kommunikációt helyezte középpontba.

E rendszer tárgykörei:

- az írásos–nyomatásos kommunikáció: az írás és az olvasás,
- az írásos–nyomatásos kommunikáció megjelenési formái: írásművek, kiadványok, nyomtatványok,
- az írásos–nyomatásos kommunikáció tevékenységi körei: a szerzői és szerkesztői tevékenység, a könyvkiadás, a könyvnyomatás, sokszorosítás, könyvkereskedelem és könyvterjesztés, könyvgyűjtés és bibliofília, könyvtári munkafolyamatok, bibliográfiai és dokumentációs tevékenység,
- az írásos–nyomatásos kommunikáció intézményei: kiadó, nyomda, könyvkereskedés, könyvtárak.

Mindezeket azonban az adott korban élő társadalom szükségletei határozzák meg. Ennek megfelelően kidolgozta a könyvtártudományi tárgyköröket, úgymint:

- az írás és olvasáskultúra, a könyv- és könyvtári kultúra társadalmi alapjai és összefüggései, társadalmi szükségletek és igények, társadalmi hatás;
- írásos–nyomatásos közlésmód és más kommunikációs rendszerek kapcsolata; az olvasás és olvastatás pedagógiai, pszichológiai és szociológiai problémái;
- könyvkultúra, ezen belül könyvkiadás, időszaki sajtó és kiadványszerkesztés, nyomdászat, tipográfia és könyvművészet, papírismeret, könyv- és lapterjesztés, a kiadványok rendszerezése és tartalmi feltárása: bibliográfia, dokumentáció;
- a könyvtári kultúra: magán- és közkönyvtárak, a könyvtárban lévő információk társadalmi felhasználása, könyvtárügy, könyvtári munkafolyamatok, könyvtárterület.¹³

Miért is volt fontos ennek az elméletnek a felvázolása?

Ez az új bibliográfiai program lett az alapja, meghatározója az egyetemi könyvtárosképzés tantervének, tantárgyainak Kovács Máté tanszékvezetősége alatt.

Kovács Máté nemcsak a bibliológia, hanem a bibliofília fogalmát és feladatait is megfogalmazta az 1960-as években, több ok miatt is. Egyrészt 1962-től ő lett a Magyar Bibliofil Társaság elnöke, másrészt a bibliológián belül szükségessé vált a bibliofília fogalmának értelmezése is, és az 1968/69-es tanévtől kezdődően bevezette az egyetemi tantervben a mai könyvművészet és bibliofília nevű tárgyat.

Kovács Máté a Magyar Bibliofil Társaságról azt mondta, hogy nem sikerült a társadalmi bázist szélesíteni, pedig a társaság alapvető feladata éppen az lenne, hogy a gyűjtők és az olvasók minél nagyobb hányada ne csak fogyasztója legyen az új magyar könyvnek, hanem tartalmában, anyagában, technikai és művészi színvonalában is egyaránt értőjévé, megbecsülőjévé, gyűjtőjévé, megőrzőjévé és eredményes használójává nevelődjék.

Politikai okok miatt 1964-ben a társaság működését megszüntették, de 1966-ban Kovács Máté elnökletével a Tudományos és Ismeretterjesztő Társulat felügyelete alatt újjáalakult.¹⁴

Az ELTE BTK Könyvtártudományi Tanszékének élné (1956–1972)

Kovács Máté professzor az ELTE BTK Könyvtártudományi Tanszékét a modern könyvtári szolgálat és szakirodalmi tájékoztatás korszerű tanműhelyévé és a könyvtártudományi kutatómunka bázisává fejlesztette. Mind gyakorlati, mind elméleti ismereteit, hazai és külföldön szerzett tapasztalatait alapul véve kezdett hozzá a kissé merev, erősen történelmi beállítottságú képzés megreformálásához. Átalakította a képzés tananyagát, tantervét, programját, módszertanát. A gyakorlati életből kiindulva a tananyagot a szak- és közművelődési könyvtárak, a szakirodalmi tájékoztatási intézetek igénye szerint fejlesztette tovább. Vezetése alatt a tanszék és a magyar könyvtárügy valamennyi szerve és intézménye, valamint a magyar könyvtáros szakma között jelentős szakmai kapcsolat alakult ki.¹⁵

Kovács Máté 1956-ban lett a tanszék vezetője. E tisztséget azzal a feltétellel vállalta el, hogy ha Kőhalmi Bélát egyetemi tanárrá nevezik ki. Ugyancsak ebben az évben jelent meg a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1956. évi. 5. számú törvényerejű rendelete a könyvtárügy szabályozásáról, ennek létrejöttében Kovács Máténak jelentős szerepe volt.

1957. július 7-e és 9-e között Debrecenben tartottak értekezletet, ahol az Országos Könyvtárügyi Tanács tárgyalta a hazai könyvtárosképzés és továbbképzés helyzetét, a fejlesztés irányait. Az értekezlet eredményeképpen különválasztották a szakképzést és a továbbképzést. Az új képzési rendszerhez kiindulási pontot az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének képzési terve adott. Az OKT foglalkozott a könyvtárakban tevékenykedő, de egyetemi végzettséggel nem rendelkezők képzésével is, számukra felsőfokú szaktanfolyamot indítottak az 1955–56-os tanévtől, ahol az egyetemi levelező tagozat tananyagát sajátíthatták el.¹⁶

Kovács Máté és Kőhalmi Béla jelentős tevékenységet fejtettek ki a hazai könyvtárosképzésben, amelynek megvitatása nemzetközi konferencia kereteit kívánta meg. Így 1958 márciusában megrendezték az I. nemzetközi konferenciát Prágában. E konferencia gondolatát Jaroslav Drtina, a prágai Károly Egyetem Könyvtártudományi Tanszékének vezetője vetette fel. A konferencián Csehszlovákia, a Szovjetunió, Jugoszlávia, Lengyelország, a Német Demokratikus Köztársaság és Magyarország küldöttei vettek részt. Hazánkat Kovács Máté és Kőhalmi Béla képviselte.

A prágai konferencia három fő célt tűzött ki:

- országonként előzetes tájékoztatást kívánt nyújtani a könyvtárosképzés fejlődéséről, helyzetéről, szervezeti kereteiről és kapcsolatairól, ehhez minden ország alappreferátumot készített francia vagy orosz nyelven;
- a szakképzés időszzerű kérdéseinek tapasztalatszerését;
- valamint azt, hogy az országok képzőintézményei rendszeresen megvitathassák közös problémáikat.

A konferencián lezajlott beszélgetésekből kirajzolódott a kétszakosság, valamint az ötéves képzés irányába mutató fejlődés íve is.

Kovács Máté a képzés elméleti, történeti és gyakorlati követelményeinek összegeztetését, e követelmények egyensúlyának megoldási lehetőségeit fejtette ki.¹⁷

A II. nemzetközi konferenciát a Berlini Humboldt Tudományegyetem Könyvtártudományi Intézete készítette elő, és 1962 májusában rendezték meg. A résztvevő országok Bulgária, Csehszlovákia, Szovjetunió, Lengyelország, Német Demokratikus Köztársaság, Románia és Magyarország voltak. E konferencián több, a könyvtárosképzéssel kapcsolatos kérdést vitattak meg. Ezek közül a legfontosabbak: a könyvtártudománynak, illetve bibliológiának melyek azok az ismeretágai, amelyeket a könyvtárosoknak tanulniuk kell, és a felsőfokú tanulmányaik során kell, hogy tanítsanak. Ezen kívül a szakismeret és a kiegészítő ismeretágak (például tudománytörténet, irodalom- és művészettörténet) szerepeljenek-e a tananyagban, és ha igen, milyen mértékben.

A feladat tehát a szakképzés tárgyainak megállapítása, a kutatási szemlélet és módszertani kérdések megvitatása volt. Megállapították, hogy mely tárgyakra van szükség az oktatás során; könyvtáran, olvasó- és olvasásismeret, könyvtártörténet, könyvismeret, könyvtörténet, bibliográfia, dokumentáció, tudományismeret, tudománytörténet. Ezen túl irányelveket fogalmaztak meg arra vonatkozóan, hogy a képzőhelyek folyamatosan álljanak kapcsolatban egymással, rendszeresen ismerjék meg egymás eredményeit, egymásnak küldjék meg kiadványaikat és oktatási segédanyagait. A konferencián Kovács Máté A könyvtártörténet fontosabb tudományelméleti és pedagógiai problémái címmel tartott referátumot.¹⁸

1959-ben a Könyvtártudományi Tanszék vezetése mellett Kovács Máté második éve volt az OKT elnöke, s ő az OKT-t a korabeli könyvtárpolitika egyik legfontosabb szervének tartotta.

1960 júniusában rendezték meg az Országos Könyvtártudományi Anketot, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ megalakulása okán. Kovács Máté megnyitó beszédében a könyvtártudomány helyét vázolta fel a korabeli magyar tudománypolitikában, Lázár Péter a könyvtártudományi kutatás akkori magyarországi helyzetéről, Sebestyén Géza annak feladatairól készített tanulmányát olvasta fel.

1961-ben jelent meg *Az oktatási reform és a könyvtárak* című tanulmánya, ebben bemutatta a különböző könyvtáraknak a kultúrában, elsősorban az oktatásban és a tudományokban játszott szerepét.¹⁹

Ebben az időszakban a következő képzési formák közül választhattak a jelentkezők:

- nappali tagozatos képzés, két szakon, öt éven keresztül,
- rendszeres levelező tagozatos képzés, két szakon, hat éven keresztül,
- kiegészítő levelező tagozatos képzés, egy szakon, három évig,
- rendszeres esti tagozatos képzés, két szakon, hat éven keresztül,
- kiegészítő esti tagozatos képzés, egy szakon három évig.

A kutatómunkát az egyetemen is szorgalmazta. Létrehozták a magyar nyelv és könyvtárkultúra történetének forrásértékű kiadványát; *A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében* című munka két, a fejlődést 1945-ig számbavevő kötetét. Az első kötet 1963-ban, a második 1970-ben jelent meg.

Az 1971-es tanévben négy tagozat működött. Az ötéves nappali kétszakos képzésre, valamint a hatéves levelező tagozatra, érettségi vizsga után lehetett jelentkezni. E két tagozatra a felvételi vizsga írásbeli és szóbeli részből állt. A kiegészítő tagozat hároméves volt, erre egyetemi diplomával és könyvtárosi, bibliográfusi vagy dokumentátori munkakörrel lehetett jelentkezni. Itt nem kellett külön felvételi

vizsgát tenni, de ha szükségesnek ítélték, a jelentkezővel szakmai tárgyú felvételi beszélgetést folytattak. A továbbtanuló tagozat kétéves volt, erre azok nyerhettek felvételt, akik a debreceni vagy a szombathelyi főiskolán szereztek könyvtáros-népművelő diplomát. Emellett a jelentkezőnek felsőfokú könyvtárosi munkakörrel és a továbbtanulást szükségesnek tartó munkahelyi igazolással is rendelkeznie kellett.

A kutatási munkálatok további jelentős eredménye, hogy kiadásra készítették elő *A magyar könyv ötszáz éve* című monográfiát, de Kovács Máté professzort annak elkészülte előtt, 1972. augusztus 29-én elragadta a halál. Éppen akkor, amikor az IFLA (Könyvtáros Egyesületek Nemzetközi Szövetsége) Budapesten ülésezett, és akkor, amikor az UNESCO ezt az évet Nemzetközi Könyvévnek nyilvánította.²⁰

Kovács Máté gondolatainak továbbélése a XXI. században

Az 1960-as években az audiovizuális közlési rendszerek és a számítástechnika elterjedése és alkalmazása miatt több szakemberben felmerült a kérdés: milyen szerepe lesz a könyveknek és egyéb nyomtatott dokumentumoknak a jövő társadalmában és tudományos munkájában?

McLuhan kanadai egyetemi tanár sokat idézett véleménye az, hogy az írás és olvasás történeti szerepét betöltötte, s a mai elektronikus világban az audiovizuális közlési rendszerekkel és a számítógépek lehetőségeivel szemben fokozatosan háttérbe szorul. Szembefordult ezzel az a másik tábor, amelynek képviselője Robert Escarpit, aki *A könyv forradalma* című ismert kötetében azt próbálja megvilágítani, hogy a kiadványkészítés és könyvterjesztés szervezete, technikája és módszere nem merevedett meg, képes rugalmasan igazodni a mai társadalmak tömegméretű kommunikációs szükségleteihez.

Kovács Máté ezzel kapcsolatos gondolatai is a jelenbe hatóak. Több tanulmányban tette közzé álláspontját a könyv és az újonnan megjelenő adathordozók várható hatásáról az emberek mindennapi életében. *Gutenberg és a modern ember világa* című írásában a következőképpen foglalja össze nézeteit: „*Gutenberg találmánya technikai jellegű, de nem csak technikai jelentőségű. Az emberi művelődés s az emberiség kibontakozásának egyik legfontosabb elősegítője, mely véleménye szerint a szellemi közlés egyik új technikai módjának a megteremtésével lehetővé tette az emberiség kollektív tudásának felhalmozódását és tömegméretű elterjedését.*

A nyomdászati technika képes volt együtt fejlődni az emberiséggel. Kérdés azonban, hogy a közelmúlt és a jelen vitathatatlan nagy eredményei után mit ígér a jövő: vajon az audio-vizuális tömegközlési rendszerek térhódítása következményeként nem csökken-e az írásbeli közlés rendszerének és ezen belül Gutenberg eddig fejlődőképesnek bizonyult találmányának jelentősége is. Vannak kutatók, akik úgy vélik, hogy a fogalmi-nyelvi-írásbeli közlési rendszer betöltötte történelmi hivatását, és a jövőre fokozatos hanyatlását jósolják.

A tények azonban mást bizonyítanak. Évről évre nő és egyre többféle formában jelenik meg a kiadványok tömege: könyv, időszaki lap stb.”²¹

Másik tanulmányában így vall e kérdésről: „*Vajon az audio-vizuális közlési módok és rendszerek szükségképpen háttérbe szorítják-e az írásbeli közlést, mint ahogyan azt McLuhan és vele együtt sokan mások is vélik és hirdetik? Vagy pedig a technikai tömegközlési rendszerek megmaradnak egymás mellett és sajátos adott-*

ságaiknak megfelelően ésszerűfeladat- és munkamegosztás alapján egymással versenyezve próbálják elérni, hogy az emberiség minél nagyobb része, lehetőség szerint mielőbb minden tagja, hozzájusson azokhoz a kulturális értékekhez, szellemi táplálékokhoz, amelyek személyi adottságaiknak minél teljesebb kifejtéséhez és a közös feladatokban való eredményes közreműködésükhöz szükségesek?”²²

Kovács Máté azt vallotta, hogy a társadalmi fejlődés során létrejött változások nem felváltják egymást, hanem több-kevesebb átalakulással tovább élnek egymás mellett. A technikai tömegközlelési rendszerek nem ellenfélként állnak egymással szemben, kialakulóban van feladat- és munkamegosztásuk, továbbá az együttműködésnek az a módja, amely lehetővé teszi, hogy közös erőfeszítéssel töltsék be hivatásukat a társadalmi élet gyakorlatában.

Összegzés

Kovács Máté könyvtárügyért végzett munkásságát sokrétűség, megfontoltság, körültekintés, hatékony problémamegoldás jellemezte. Alakjának tisztelete, szellemisége az utódokban, a tanítványok cselekedeteiben él tovább. Nevét viseli a Kovács Máté Városi Könyvtár Hajdúszoboszlón, a Kovács Máté Kör a Debreceni Tudományegyetemen és az 1996-ban létrejött Kovács Máté Alapítvány.

JEGYZETEK

- 1 A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 2042–13/1952. számú határozata a könyvtárügy fejlesztéséről. = Könyvbarát, 1952. 6. sz. 21–22. p.
- 2 1956. évi 5. számú törvényerejű rendelet a könyvtárügy szabályozásáról. In: Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye. 1956. Bp., Közgazd. és Jogi K., 1957, 33–34. p.
- 3 1.018/1956 (III. 9.) számú minisztertanácsi határozat a könyvtárügyről szóló 1956. évi 5. számú törvényerejű rendelet végrehajtásáról. In: Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye. 1956. Bp., Közgazd. és Jogi K., 1957, 138–141. p.
- 4 Kovács Máté: Könyvtáraink fejlődése az elmúlt másfél évtizedben. In: A magyar könyv tizenöt éve : 1945–1960. Bp., Művelődésügyi Minisztérium, 1960, 10–13. p.
- 5 Kovács Máté: A magyar könyv- és könyvtári kultúra a szocializmus kezdeti időszakában 3. rész. = Magyar Könyvszemle, 1961. 1.sz. 20–21. p.
- 6 Korompai Gáborné: Kovács Máté, mint a Debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatója. In: Kovács Máté emlékének. Szerk.: Suppné Tarnay Györgyi. Debrecen. KLTE Könyvtára, 1997, 53–60. p.
- 7 Kovács Máté: Egyetem és könyvtár együttműködése Debrecenben. = Felsőoktatási Szemle, 1954. 1.sz. 38–40. p.
- 8 Haraszthy Gyula: Az Országos Könyvtárügyi Tanács és a magyar könyvtárügy időszzerű kérdései. = Magyar Könyvszemle, 1957. 4. sz. 311–312. p.

- 9 Kovács Máté: A magyar könyvtárügy országos szervezetének időszerű kérdései. In: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve : 1953. 1. r. Debrecen, 1954, 59–136. p.
- 10 Kovács Máté: A magyar könyvtári törvény alapelvei, célkitűzései és művelődéspolitikai jelentősége. = Magyar Könyvszemle, 1956. 3.sz. 181–201. p.
- 11 Fülöp Géza: Kovács Máté pályája, művelődés- és könyvtárpolitikai tevékenysége. In: Kovács Máté emlékkönyv. Szerk.: Szelle Béla. Bp., Magyar Könyvtárosok Egyesülete, 1983, 10–11. p.
- 12 Kovács Máté: A könyvtártudomány a szocialista tudománypolitikában. = Magyar Könyvszemle, 1961 Különszám, 7–34. p.
- 13 Fülöp Géza: Könyvtártudomány és bibliológia : Kovács Máté könyvtárelméleti koncepciója. In: Kovács Máté emlékének. Szerk.: Suppné Tarnay Györgyi. Debrecen, KLTE Könyvtára, 1997, 41–47. p.
- 14 Pogány György: Kovács Máté és a bibliofília. In: Kovács Máté emlékének. Szerk.: Suppné Tarnay Györgyi. Debrecen, KLTE Könyvtára, 1997, 67–68. p.
- 15 Fülöp Géza: Kovács Máté pályája, művelődés- és könyvtárpolitikai tevékenysége In: Kovács Máté emlékkönyv Szerk.: Szelle Béla. Bp., Magyar Könyvtárosok Egyesülete, 1983. 12–13. p.
- 16 Sebestyén György: Az egyetemi könyvtárosképzés ötven éve. In: Az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének rövid története. [Budapest], ELTE Eötvös Kiadó. 2001. 70–72. p.
- 17 Sipos Melinda: Kovács Máté a prágai és berlini konferencián. In: Kovács Máté emlékének. Szerk.: Suppné Tarnay Györgyi. Debrecen, KLTE Könyvtára, 1997, 79–80. p.
- 18 Kovács Máté: Szocialista könyvtárosképzés. Az európai szocialista országok könyvtárosképző főiskoláinak és egyetemi tanszékeinek II. nemzetközi konferenciája Berlinben, 1962. május 20–26. között. = Könyvtári Figyelő, 1963. 2. sz. 74. p.
- 19 Sebestyén György: Az egyetemi könyvtárosképzés ötven éve. In: Az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének rövid története. [Budapest], ELTE Eötvös Kiadó. 2001. 78–79. p.
- 20 Sebestyén György: i. m. 102–104. p.
- 21 Kovács Máté: Gutenberg és a modern ember világa. = Nagyvilág, 1968. 4.sz. 636–637. p.
- 22 Kovács Máté: A könyv, a könyvtár és az olvasás mai világunkban. = Könyvtáros. 1972. 11.sz. 636. p.

Patkósné Hanesz Andrea